

Ковальський Л.,

доктор архітектури, завідувач кафедри теорії архітектури Київського національного університету будівництва і архітектури

Ковальська Г.,

доктор архітектури, професор кафедри дизайну архітектурного середовища Київського національного університету будівництва і архітектури

Саєнко Д.,

аспірант, кафедра архітектури будівель та споруд Одеської державної академії будівництва і архітектури

ПРОБЛЕМИ РЕКОНСТРУКЦІЇ МЕРЕЖІ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УЩІЛЬНЕНІЙ ЖИТЛОВІЙ ЗАБУДОВІ

Активна перебудова міського середовища, зведення нових, переважно багатопверхових, житлових будинків в історичній частині міст значно ущільнює забудову і потребує нових підходів до організації мережі установ громадського обслуговування, особливо дитячих дошкільних закладів (ДДЗ). Існуюча мережа дитячих ясел та садків, яка формувалася багато років під впливом різних соціально-економічних умов, за багатьма положеннями не відповідає сучасним вимогам реформування всієї системи освіти.

Проблема раціонального використання міських територій обумовлює використання більш ефективних прийомів розміщення дитячих закладів у міському середовищі, блокування їх з житловими будинками, кооперування зі школами та іншими закладами обслуговування. В цій статті розглядаються питання формування дитячих закладів вбудовано-прибудованого типу, які мали певне розповсюдження на різних етапах розбудови населених пунктів і актуальні в сучасній будівельній практиці.

Формування мережі закладів освіти, в т.ч. ДДЗ, має багатовікову історію. Дослідники вважають, що перші осередки освіти на території сучасної України з'явилися в епоху Київської Русі при монастирях, які на той час виконували не тільки культові обряди, а були фактично місцевими осередками культури та освіти. В церковних спорудах створювалися відповідні простори для навчально-виховної діяльності. Велику

увагу в навчальному процесі приділяли хоровому співу, що розглядався як підготовка учнів до церковного хору. Цілком вірогідно, що ці перші освітні осередки в структурі культових споруд відвідували також діти молодшого віку. Подібні форми дошкільної освіти використовувались і в наступні періоди. Були поширені також дитячі заклади так званого сімейного типу, коли освічені мешканці виховували у своїх будівлях групу сусідських дітей.

Історики свідчать, що дитячі заклади, подібні до сучасних дитячих садків, з'явилися лише у ХІХ ст. Є дані, що перший дитячий притулок для дітей від трьох років було відкрито у 1838 р. в Полтаві. Прообраз сучасного дитячого закладу на 20 дітей було засновано в 1878 р. Перші дитячі садки створювалися за ініціативи приватних осіб, благодійних товариств. Було їх вкрай мало, функціонували на платній основі, державні асигнування були незначні. Відвідували подібні установи тільки діти середніх і вищих верств населення. В цілому розвиток системи дошкільного виховання відбувався вкрай повільно. Частина ДДЗ у цей період існувала при початкових школах, в Одеському шкільному окрузі налічувалось 11 таких об'єктів. Більшість з них були засновані державними одеськими та петербурзькими чиновниками, виконували функцію дошкільної освіти ліцеїстів та гімназистів. Були підпорядковані столичній владі.

На західноукраїнських землях у середині ХІХ ст. також зароджуються ідеї дошкільного виховання. Тут більшість дитячих закладів створювало галицьке греко-католицьке духовенство при культових спорудах. Наприкінці століття у Львові, Станіславі, Тернополі, Снятині та інших містах поширюються так звані «охоронки».

Після жовтневої революції, коли дошкільне виховання ввійшло в єдину систему народної освіти, була розроблена програма розвитку дитячих установ, основним завданням якої стало створення матеріального фонду дитячих дошкільних установ, були введені перші норми їх проектування. Більшість дитячих садків та ясел у той період розміщувалися в існуючих особняках і пристосованих будівлях. Майже половина дитячих закладів розміщувалися на перших поверхах житлових та громадських будівель. Фактично це був перший досвід формування дитячих закладів вбудовано-прибудованого типу.

У післявоєнні роки, коли відбувалося відновлення зруйнованого житлового фонду, ДДЗ розміщувалися практично в будь-якій будівлі, найчастіше використовувалися навчальні корпуси шкіл, районних адміністрацій та інших громадських закладів. У кінці 40-х рр. ХХ ст. почали проводитися конкурси на проектування дитячих садків і ясел за норма-

ми довоєнного періоду, відбувався пошук нових архітектурно-планувальних рішень ДДЗ, у т.ч. вбудовано-прибудованого типу.

У 50–70-ті рр. в умовах масового будівництва житлових районів переважно на околиці міст, де зовсім не було закладів освіти, значно зросла потреба в дитячих яслах та садках. У кожному мікрорайоні згідно з нормативами розміщувалися будинки ясел та садків (іноді одночасно декілька об'єктів), які займали відносно великі території в житловій забудові. Починається розвиток типового будівництва дитячих закладів, які розміщувались, як правило, на окремих ділянках, відокремлених від житлових будинків та закладів обслуговування. Нормативні документи того періоду фактично забороняли зведення вбудовано-прибудованих дитячих ясел та садків.

Незважаючи на те, що будівництво дитячих закладів відбувалося під постійним контролем керівних органів держави та громадськості, постійно проявлявся дефіцит дитячих ясел та садків, соціально гостро стояла потреба збільшення кількості та місткості дитячих закладів. Найбільш поширені були дитячі садки на 160–240 місць, які, як правило, зводилися за типовими проектами. В умовах поетапного підвищення поверховості житлової забудови і, відповідно, збільшення кількості дітей у мікрорайонах фахівцями КиївЗНДІЕП були запропоновані укрупнені дитячі заклади на 280–320 місць, а також кооперовані дитячі комплекси на 560–640 місць, в яких блокувалися по два і більше ДДЗ. Укрупнення та кооперування навчально-виховних закладів давало змогу більш ефективно використовувати територіальні та матеріальні ресурси.

У подальші роки з розширенням житлових районів, підвищенням поверховості будинків, ущільненням забудови загострилася проблема ефективного використання земельних ресурсів, особливо у великих містах з цінною історично сформованою забудовою, з'явилися пропозиції відновити практику створення вбудовано-прибудованих дитячих закладів. Наукові опрацювання окремих інститутів (МНШТЕП, КиївЗНДІЕП та ін.) показали доцільність повернення в умовах великих міст з ущільненою забудовою до будівництва ДДЗ вбудовано-прибудованого типу, які потребують значно меншої ізольованої території, дешевші у будівництві та в експлуатації. Було розроблено кілька експериментальних проектів ясел-садків, які можливо було прибудовувати до торців житлових будинків, а також проектні пропозиції щодо розміщення дитячих ясел-садків у структурі першого поверху житлового будинку (рис. 1).

Ще одна вагома проблема, яка впливає на формування мережі дитячих закладів і отримала певне наукове обґрунтування, пов'язана з демографічними особливостями різних населених пунктів, що обумовлює

Рис. 1. План вбудованого в житловий будинок дитячого садка на 3 групи

нерівномірне використання дитячих закладів протягом певного часу їх експлуатації та залежно від місця розташування. В кінці ХХ ст. дослідженнями різних авторів було встановлено, що в районах новобудов потреба в дитячих закладах значно більша, тому що там переважають молоді сім'ї. У зв'язку з цим пропонувалося застосування диференційованих розрахункових показників для різних районів міста та створення гнучкої мережі різних типів дитячих закладів з динамічною планувальною структурою.

Дослідження показали, що частина дитячих закладів традиційного типу може бути стабільною, а приблизно третину дитячих груп доцільно формувати як гнучкі варіантні структури зі змінною технологією. Особливо ефективним є створення навчально-виховних комплексів, де дитячі садки блокуються з початковими школами, що дає можливість згідно з демографічними коливаннями змінювати функціональне призначення навчально-виховних блоків та корпусів. Доцільно також блокувати дитячі заклади з житловими будинками. Після проходження «демографічних піків» такі навчально-виховні зони в структурі житла можуть використовуватися для позашкільної роботи або для потреб дорослого населення. За результатами наукових досліджень було також підготовлено завдання на експериментальне проектування укрупненого типу вбудовано-прибудованого дитячого закладу на 350 місць для великих житлових масивів. У 1980 р. було розроблено технічний проект навчально-виховного закладу трансформованого вбудовано-прибудованого типу, який протягом перших років від початку заселення житлового району пропонувалося використовувати як ДДЗ, а потім як початкову школу. В подальшому піс-

ля ліквідації дефіциту місць для дітей обох вікових груп передбачалося цей об'єкт використовувати як позашкільний заклад для організації продовженого дня школярів, розширення складу навчальних приміщень загальноосвітньої школи, яку пропонувалося розмістити на суміжній ділянці.

На жаль, наукові дослідження та експериментальні проектні розробки того періоду не отримали широкого впровадження в будівельну практику, нормативні документи, особливо жорсткі санітарні норми та правила, не сприяли блокуванню дитячих закладів з житловими будинками та іншими закладами соціального призначення.

Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. у зв'язку з введенням пільгової відпустки матерям для догляду за дитиною до 3-х років наповнюваність дитячих закладів почала зменшуватися. Частина дитячих закладів закривалася, почали створюватися дитячі садки короткотривалого перебування дітей. Соціально-економічні ускладнення після отримання держаної незалежності посилили та прискорили процеси скорочення мережі ДДЗ, значна кількість будинків дитячих ясел-садків була передана різним закладам адміністративного та культурно-побутового призначення. У 2010 р. в Україні налічувалося 15 600 дошкільних навчальних закладів, з яких 900 закладів з різних причин не працювали.

З певним підйомом економіки країни на початку ХХІ ст., посиленням уваги до проблем народжуваності дітей темпи зниження кількості дитячого населення в країні сповільнилися, зросла частка дітей у віці до 4-х років, збільшилася кількість сімей з 2-ма й 3-ма дітьми. Відповідно, зросла потреба в ДДЗ. Починаючи з 2002 р., кількість дітей у дошкільних закладах як у міських, так і сільських поселеннях щороку зростає. На період 2016 р. майже у всіх містах існуючі дитячі ясла та, особливо, садки переповнені. Замість нормативних 15 (в яслах) та 20 (в садках) у групах налічується до 30–35 осіб.

Складна ситуація з дитячими садками в більшості населених пунктів України. Так, у м. Києві на початок 2011 р. було 679 дошкільних навчальних закладів, із них функціонувало 565 закладів різної форми власності та типів, які відвідувало 84,8 тис. дітей. Серед них 480 дитячих садків, 81 школа – дитячий садок та 4 навчально-виховних комплекси.

Не менш складна проблема забезпечення населення дитячими закладами в Одесі, де на початок 2015 р. було 259 дошкільних навчальних закладів та 1 навчально-виховний комплекс, які відвідувало 41,7 тис. дітей. Серед них 128 підпорядковані безпосередньо державним органам влади.

Потрібно відзначити, що за останні роки кількість населення молодше працездатного віку збільшилася порівняно з 2001 р. Цей процес пов'язаний зі змінами соціально-економічного стану населення, які привели до збільшення темпів приросту населення. Вслід за цим збільшилася питома вага кількості дітей у містах на 15 % порівняно з 2001 р. (рис. 2).

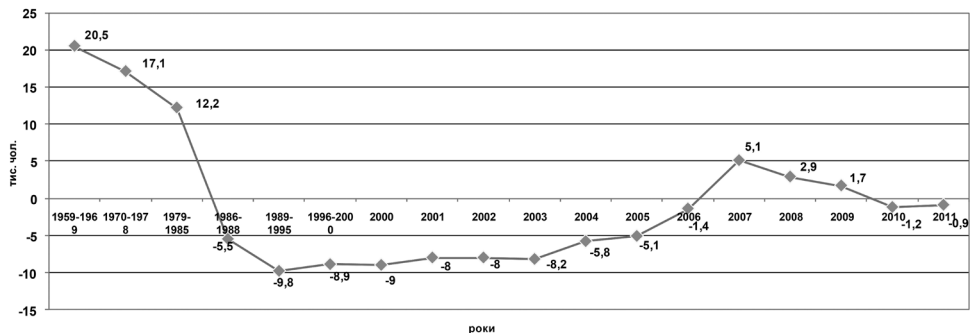

Рис. 2. Середньорічні темпи приросту або скорочення населення України

Серед реальних напрямків забезпечення дітей дошкільними закладами – модернізація та розширення існуючих дитячих садків, повернення будинків, переданих в оренду або перепрофільованих під інше функціональне призначення, а також збільшення обсягу будівництва нових дитячих об'єктів, у т.ч вбудовано-прибудованого типу.

Діючий нормативний документ з проектування дитячих закладів, прийнятий в Україні після отримання незалежності, ДБН В 2.2-4-97 «Будинки і споруди дитячих дошкільних установ» частково зняв обмеження на зведення вбудовано-прибудованих дитячих закладів. Так, у пп. 3.5 та 3.6 зазначається: «... Допускається прибудовувати дошкільні установи загального типу не нижче II ступеня вогнестійкості місткістю до 160 місць до глухих торців житлових будинків I–II ступенів вогнестійкості, а також розміщувати в нижніх поверхах житлових будинків кабінет завідувача, методкабінет, гардероб і туалети персоналу вбудовано-прибудованих дошкільних установ загального типу місткістю до 120 місць такого ж ступеня вогнестійкості». Висота надземних поверхів будівель дитячих дошкільних установ від підлоги до підлоги розташованого вище поверху повинна бути не менше 3,3 м. Проектно-будівельна практика підтвердила можливість та доцільність блокування дитячих закладів до житлових будинків у певних містобудівних умовах. Поряд із впровадженням прибудованих дитячих закладів ведуться наукові та проектно-експериментальні розробки стосовно більш глибокої інтеграції приміщень дитячих закладів в об'ємно-планувальну структуру житлового будинку.

Як приклад можна навести ситуацію забудови житлового утворення у 6-му мікрорайоні Теремки Голосіївського району м. Києва, де на сьогодні спостерігається великий дефіцит місць у дитячих садках. У цьому кварталі ведеться забудова багатоповерховими житловими будинками і вільних територій для будівництва нових дитячих закладів, особливо окремо розміщених, вкрай мало. Обмежені і фінансові ресурси. Згідно з проектом ТАМ «Шкрогаль» вперше в Україні споруджено повністю вбудований у I–II поверхи житлового будинку дитячий садок на 200 місць, який фактично має експериментальний характер (рис. 3). Для компенсації можливих окремих експлуатаційних ускладнень у житловому будинку пропонується розширити прибудинкову зону відпочинку та господарські майданчики, а також збільшити робочі площі окремих дитячих приміщень і майданчиків. Позитивні висновки з цього експерименту

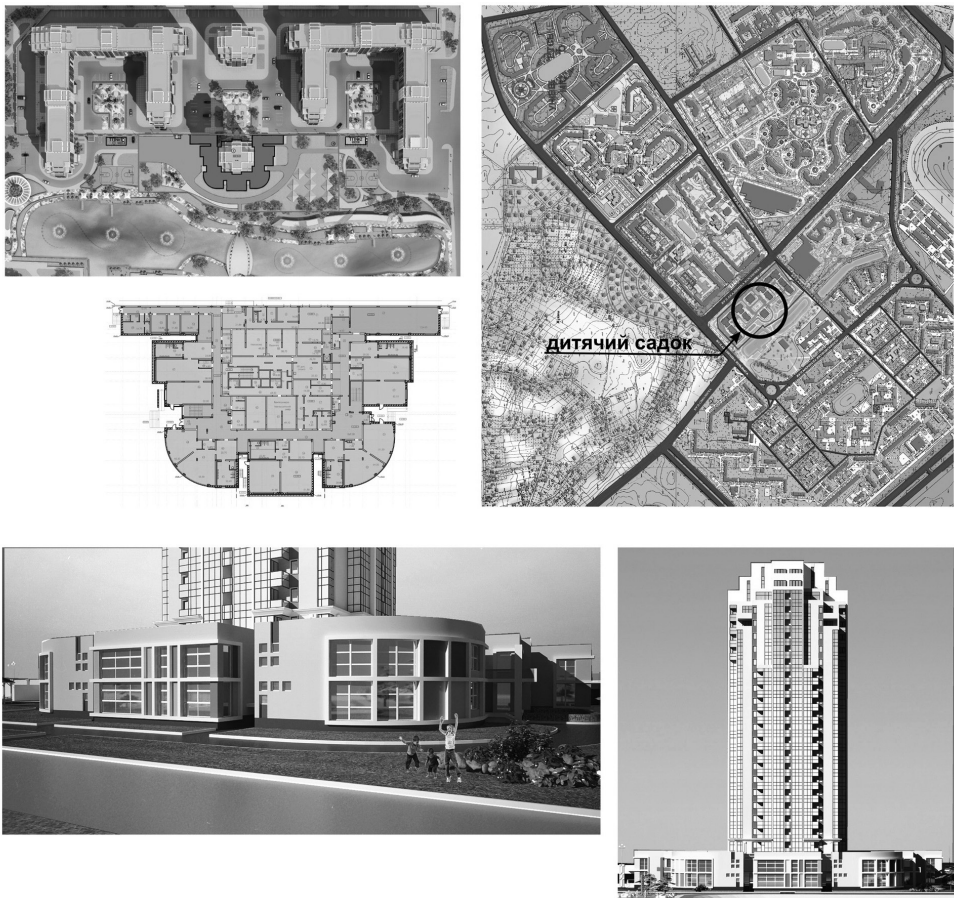

Рис. 3. Вбудовано-прибудований до житлового будинку дитячий садок на вул. Акад. Костичева у м. Києві (ТАМ «Шкрогаль»)

(можливо, й інших аналогічних об'єктів) дозволять внести відповідні зміни в діючі ДБН В.2.2-4-97 «Будинки та споруди дитячих дошкільних закладів», які дадуть можливість більш ефективно формувати мережу дошкільних закладів, особливо в умовах реконструкції та ущільнення забудови існуючих житлових районів.

Також ця практика стосується й Одеси. Будівництво ДДЗ вбудовано-прибудованого типу почалося ще з 1920-х рр. за індивідуальними проектами, через економію території та вирішення функціональних проблем в 40–50% випадків їх проектували на перших поверхах житлових та громадських будівель. Але найбільшої популярності ДДЗ вбудовано-прибудованого типу отримали в 40–50-х рр. ХХ ст. після Великої вітчизняної війни через знищення більшої частини житлового фонду.

Типовим прикладом ДДЗ вбудовано-прибудованого типу в м. Одесі є дитячий заклад, розташований на вул. Преображенська, 65, 1956 р. забудови (рис. 4).

У результаті проведеного дослідження та використання прогресивного світового досвіду пропонується внести доповнення до державних

Рис. 4. Вбудовано-прибудований до житлового будинку дитячий садок на вул. Преображенська, 65, у м. Одесі

Таблиця
Площа та функціональна структура земельних ділянок вбудовано-прибудованих дошкільних навчальних закладів (пропозиції)

№ з/п	Зони ділянок	Нормативні вимоги на 1 місце, м ²	Площа ділянки при місткості закладу, м ²			Примітки
			75 дітей	150 дітей	8 груп	
1	Зона групових майданчиків, тіньові навіси, загальна площа зони	8,0 (до 3 р.) 7,5 (старші) 40 на 1 групу	570	1140	1140	за ДБН В.2.2-4-97, ДСанПіН № 1370/23902
2	Спортивно-ігрова зона	13,5	270	270	270	
3	Зона юних натуралістів	0,75	56,25	56,25	56,25	
4	Господарська зона	–	100	150	150	
5	Сума зон групових майданчиків, спортивно-ігрової, юних натуралістів, господарської за ДБН В.2.2-4-97, ДСанПіН № 1370/23902 (1+2+3+4)		1156,25	1936,25	1936,25	
6	Проїзди, доріжки, технічні майданчики тощо на ділянці за межами функціон. зон		208	348,5	348,5	за аналогами 20% від суми всіх зон
7	Озеленені території за ДБН В.2.2-4-97, ДСанПіН № 1370/23902	20	1500	3000	3000	включає озеленення у всіх функціональних зонах
8	Пропозиції щодо озеленення території	10	750	1500	1500	додаткове озеленення, не включене у функціональні зони
9	Пропозиції щодо загальної площі ділянки: сума зон за ДБН В.2.2-4-97 + проїзди, доріжки тощо + озеленені території (5+6+8)	26 24	1999 (0,2 га)	3591,1 (0,36 га)	3591,1 (0,36 га)	
10	Загальна площа будівлі (рекомендована за ДБН В.2.2-4-97	14,5 14,0	1087,5	2100	2100	виключено зал для музичних та фізкультур. занять із залами
11	Пропозиції щодо орієнтовної площі забудови		1280	2300	2300	за умови розміщення дитячого садка на двох поверхах

будівельних норм. Площа земельної ділянки вбудовано-прибудованого ДДЗ повинна включати всі функціональні зони, визначені державними будівельними нормами для окремо розміщеного ДДЗ. До складу площі земельної ділянки вбудовано-прибудованого дошкільного закладу не включається площа забудови, яка може повністю збігатися з плямою забудови житлового будинку або бути частково прибудованою. Площа земельної ділянки вбудовано-прибудованого дошкільного закладу не включається до визначеної у нормативах (ДБН 360-92**) загальної площі прибудинкової території, необхідної для обслуговування житлового будинку.

У табл. за ДБН В.2.2-4-97 та ДержСанПіН № 1370/23902 визначено площі кожної функціональної зони земельних ділянок дитячих садків. Таким чином, загальна площа земельної ділянки для вбудовано-прибудованих у житлові будинки дитячих садків складається із суми функціональних зон за ДБН В.2.2-4-97, проїздів, доріжок тощо, озелених територій.

Визначена загальна площа ділянки для вбудовано-прибудованого в житловий будинок дитячого садка на 75 місць (4 групи) становить 0,2 га, або 26 м² на одне місце. Загальна площа ділянки для вбудовано-прибудованого в житловий будинок дитячого садка на 150 місць (8 груп) становить 0,36 га, або 24 м² на одне місце (див. табл.). Ці розрахункові показники пропонується закласти у нормативні документи. Для зручності використання можна запропонувати внести в нормативні документи, зокрема ДБН 360-92**, такі показники: розміри земельних ділянок при місткості ясел-садків, вбудовано-прибудованих до житлових будинків, м² на одне місце: до 80 місць – 26, 80–200 місць – 24.

Зазначимо, що відповідно до показників, закладених у діючі нормативи (ДБН 360-92**), площа ділянки дитячого садка на 75 місць, розміщеного на окремій ділянці, становить 0,34 га (45 м² на 1 місце). Площа ділянки дитячого садка на 150 місць, розміщеного на окремій ділянці, становить 0,6 га (40 м² на 1 місце).

На основі аналізу існуючого вітчизняного досвіду проектування дитячих садків визначено також орієнтовну площу забудови вбудовано-прибудованих дошкільних навчальних закладів, яка може бути повністю або частково у плямі забудови житлового будинку, за умови, що приміщення навчального закладу займають два поверхи будівлі. Площа забудови дитячого садка на 75 місць (4 групи) становить 900 м², площа забудови дитячого садка на 150 місць (8 груп) – 1500 м².

Список літератури

1. *Будинки та споруди*. Будинки та споруди дитячих дошкільних закладів: ДБН В.2.2-4-97. – К.: Укрархбудінформ: Держкоммістобудування України, 1997. – 24 с. (Нормативний документ Держкоммістобудування України).
2. *Містобудування*. Планування і забудова міських і сільських поселень: ДБН 360-92**. – К.: Укрархбудінформ: Держкоммістобудування України, 1992. – 92 с. (Нормативний документ Держкоммістобудування України).
3. *Влаштування, обладнання, утримання дошкільних навчальних закладів та організації життєдіяльності дітей*: ДСанПіН № 1370/23902. – К.: Міністерство охорони здоров'я України, 2013 (Державні санітарні норми та правила Міністерства охорони здоров'я України). – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1370-13>.
4. *Ковальська Г.Л.* Особливості проектування та будівництва вбудовано-прибудованих дошкільних навчальних закладів / Г.Л. Ковальська // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук. збірник. – К.: КНУБА, 2015. – Вип. 40. – С. 378–383.
5. *Ковальська Г.Л.* Містобудівні проблеми формування мережі навчально-виховних закладів / Г.Л. Ковальська // Региональные проблемы архитектуры и градостроительства: Сб. науч. трудов / Гл. ред. В.П. Уренев. – Одесса: ОГАСА, 2013. – Вип. 11–12. – С. 43–46.
6. *Ковальська Г.Л.* Сучасні тенденції розвитку мережі дитячих дошкільних та загальноосвітніх закладів / Г.Л. Ковальська // Досвід та перспективи розвитку міст України. – К.: Діпромісто, 2012. – Вип. 23. – С. 167–172.